

УДК 378.124:371.15

ВИКЛАДАЧ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Голобородько Є.П.,

Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів

Актуальність. У життєтворчості кожної людини важливе значення має її професійне самовизначення, професійне становлення, кваліфікована професійна діяльність. Актуальність цього аспекту помітно підвищується в сучасному суспільстві, що досить динамічно змінюється на різних рівнях: соціально-економічному, політичному, загальнокультурному, професійному. Роль вищої освіти у цій справі є визначальною. Основні складові вищої освіти – кваліфікація викладацького складу, потужна джерельна база та ефективна організація навчально-виховної та науково-дослідної роботи.

Мета статті – розкрити параметри діяльності викладача вищої школи та шляхи підвищення його кваліфікації.

Викладення основного матеріалу. Постать викладача вищої школи – це рушійна сила підготовки кадрів високої кваліфікації різних профілів. Науково-професійна діяльність викладача носить інтегрований характер, що ґрунтується на наукових (філософських, психолого-педагогічних, спеціальних) та мистецьких засадах. Вона розглядається як цілісна система (Н.В. Кузьміна), причому динамічна. Системність зобов'язує оволодіти всіма основними напрямками та функціями своєї діяльності та встановленням міжпредметних зв'язків, а динамізм – постійної роботи над самоудосконаленням.

Провідні функції викладача такі, як: організаторська (організація добування знань студентів і формування їхніх умінь і навичок) вважається однією з найбільш важливих; інформаційна, що передбачає постійне оновлення і збагачення знань; трансформаційна, здійснення якої допомагає студентам засвоювати знання, вироблені людством; мобілізуюча, спрямована на розвиток у студентів самоосвіти, самооцінки, самоконтролю та ін.

Різноманітні напрямки роботи викладача. Найбільш поширеною за обсягом є навчально-педагогічна робота, яка включає суто навчальну, виховну, науково-дослідну, науково-методичну, організаційно-методичну. На сучасному етапі збагатилися форми й види навчальної роботи. Крім традиційних (лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття, курсові роботи, практики, заліки та екзамени), необхідно опанувати нові підходи, такі, наприклад, як: інноваційні освітні технології, дистанційне навчання, кредитно-модульна система або навіть у межах лекційних занять інформаційна лекція, проблемна, бінарна, лекція з запланованими помилками, лекція-діалог за участю студентів і т.ін. Свою методику мають новітні форми практичних занять – семінари-дискусії, семінари-прес-конференції, семінари-дослідження, творчі проекти, моделювання власного

професійного становлення, курсові та дипломні роботи з елементами використання європейського досвіду тощо.

Багато видів і навчально-методичної роботи. Найперше, це підготовка до проведення різного виду занять, розробка навчально-методичних матеріалів до курсів, які викладач читає, узагальнення і поширення прогресивного педагогічного досвіду, інформаційно-методичне забезпечення самостійної роботи студентів. І кожен з цих та інших видів ще має цілу низку підвидів.

Розгалуженою є і організаційно-методична робота викладача, у складі якої профорієнтаційна діяльність, допомога молодим спеціалістам, участь у проведенні різних навчально- та науково-методичних форумів, розвиток творчих міжнародних зв'язків.

Органічним компонентом професійної діяльності викладача є виховання студентів як засобами кожної дисципліни, так і широким спектром позааудиторної роботи.

Невід'ємну і обов'язкову частину педагогічної творчості складає науково-дослідна робота (дисертаційні дослідження, написання монографій, статей і тез, доповідей, підручників, редагування та рецензування наукових робіт, проведення експериментів, участь у роботах редколегій наукових часописів та наукових рад, наукове керівництво дослідною роботою студентів, аспірантів, здобувачів). Успішна наукова робота викладачів ВНЗ – надійний фактор їхньої ефективної професійної діяльності.

Ураховуючи масштабність і важливість параметрів творчості викладача, перспективним може бути зменшення його аудиторного навантаження до 200-250 годин на рік, як це робиться в окремих європейських країнах і в Росії; відновлення форм підвищення кваліфікації (стажування, творчі відпустки, ІПК) на ділі, а не формально; щорічні планові наукові відрядження, у тому числі й закордонні; розширення мережі кафедр педагогіки та психології вищої школи, особливо в непедагогічних ВНЗ; активізація наукових досліджень проблем підготовки кадрів вищої кваліфікації, вимоги до яких зростають.

Сучасний рівень професійної освіти характеризується високим рівнем професійної компетентності; науковістю знань; відповідністю цілям і завданням спеціальності; творчим підходом до розв'язання проблем; здатністю виробляти власні прогресивні ідеї, концепції, продуктивні моделі поведінки; вмінням реально усвідомлювати свої можливості і здібності до співпраці з іншими; об'єктивністю оцінювати інформацію і критично використовувати її в практиці; відкритістю до альтернативних точок зору; відповідальністю за стан справ у своїй сфері діяльності.

Все більш актуальною для вищої школи постає проблема підготовки елітних працівників, самостійно та глибоко мислячих, які володіють «надпредметним знанням», розвиненою грамотністю, невичерпним творчим потенціалом, високими моральними якостями, здатністю створювати нові знання. Розробляються теоретичні основи підготовки елітних спеціалістів

(рівень творчої особистості; ключові компетенції: професіоналізм, креативність, емоційно-вольова стабільність), моделі елітного спеціаліста, що включають смисложиттєвий компонент, структурний склад (мисленнєві, ментальні, розвивальні аспекти), змістові і функціональні особливості (мотивація, сприйняття та перетворення інформації). Апробуються етапи формування елітного спеціаліста від «уміння навчатися» через «уміння робити» до вміння «жити» за п'ятьма блоками: I – фундаментальна підготовка, II – глибокі спеціальні знання, III – наявність професійно значимих особистісних якостей, IV – створення нового інформаційного змісту, V – висока міждисциплінарна освіта та широкий культурний кругозір (Е. Манушин).

Спираючись на теорію функціональних систем (П.К. Анохін), Н.В. Кузьміна виділяє гностичний, конструктивний, організаторський і комунікативний функціональні компоненти в психологічній структурі діяльності педагога.

Системотворчим можна назвати гностичний компонент. Він включає вивчення: 1) змісту і способів впливу на студентів; 2) індивідуальних особливостей студентів; 3) закономірностей навчально-виховного процесу; 4) результатів власної діяльності.

Конструктивний компонент містить: 1) добір інформації і композицію її викладу; 2) проектування навчальної і науково-пошукової роботи студентів; 3) проектування власної професійної діяльності зі студентами. Слід зауважити, що молоді викладачі більше уваги звертають на інформацію, доценти – на контакти з аудиторією, педагоги-майстри вміють в різних ситуаціях творчо перебудовуватись.

Організаційний компонент проявляється в організації: 1) інформації в процесі її повідомлення студентам, тобто в структурі лекцій; 2) різних видів діяльності, що забезпечують досягнення мети; 3) власної діяльності на заняттях.

Комунікативний компонент передбачає встановлення доцільних стосунків «по горизонталі» (з колегами, студентами в разі співтворчості, партнерами) та «по вертикалі» (з керівниками, студентами як об'єктами впливу).

У низці нормативних документів з питань освіти (Державна Національна програма «Освіта» Україна ХХ ст. (1994), Цільова комплексна програма «Вчитель» (1996), Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. (2001), Закон про вищу освіту (2002) та ін.) підкреслюється важливість підготовки фахівців-професіоналів. Найперше, професіоналізмом має володіти викладач вищої школи. Осмислюється це поняття і в контексті глибини і широти знань, майстерності практичної діяльності, уміння самовдосконалюватись, використання акмеологічного підходу. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень, результатів вивчення досвіду С.С. Вітвицька розглядає професіоналізм викладача ВНЗ як інтегровану якість, у структурі якої професіоналізм знань, професіоналізм спілкування,

професіоналізм самовдосконалення. Базовим є професіоналізм знань, що характеризується комплексністю, особистісною забарвленістю, формуванням знань студентів одночасно на різних рівнях (теоретичному, методичному, технологічному). У професіоналізмі педагогічного спілкування цінується готовність і вміння взаємодіяти зі студентами, позитивна позиція викладача (бадьорість, добрій настрій, віра в можливості студента), володіння скарбами мови й мовлення, зовнішня естетична виразність. Професіоналізм самовдосконалення досягається шляхом самоосвіти і самовиховання як фундаменту професіонального зростання викладача. Відсутність одного з цих вимірів може свідчити про несформованість педагогічного професіоналізму.

Особливе місце в професійно-творчому портреті викладача вищої школи посідає його педагогічна культура. Дослідженню цієї проблеми завжди приділялась і приділяється підкреслена увага (Платон, Сенека, Я.А. Коменський, Ж.Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, І.Я. Франко, Т.Г. Шевченко, К.Д. Ушинський, П.П. Блонський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, А.В. Барабанщиков, Є.В. Бондаревська, О.Б. Гармаш, Т.В. Іванова, О.С. Газман, А.М. Бойко, В.М. Гриньова і багато інших).

Визначено і сутність педагогічної культури, і її складові (науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка), структурні компоненти (цінності різних рівнів), функціональні різновиди, засоби та педагогічні умови її формування, види (методологічна, мовно-мисленнева, дидактична, методична, дослідницька, етична, комунікативна, діагностична, прогностична, деонтологічна, правова, екологічна, культура поведінки й ін.). Можна наводити інколи і часті приклади низької педагогічної культури викладачів, що призводить не лише до зниження успішності студентів і інтересу їх до свого професійного становлення, а й до моральних травм та деформованості в подальшій життєтворчості.

Студенти цінують у викладача глибину знань та якість викладу своєї науки, професійну гідність, повагу до студентів, щирість, вимогливість, прагнення до самовдосконалення і творчості у своїй повсякденній праці.

Отже, доцільно було б організовувати постійно діючі методологічні семінари, принаймні для молодих викладачів вузу, відповідні факультативи, тематичні, проблемні, творчі професійні науково-педагогічні проекти, у тому числі й міжнародні; обмін досвідом, тренінги і т.ін.

Варто ще зазначити, що рівень підготовки викладача вишу є одним з основних показників рейтингу вищого навчального закладу. Цей критерій на першому місці і в міжнародних підходах до ранжування університетів, і у внутрішніх в Україні. Так, серед різних показників (рівень професорсько-викладацького складу, якість навчання та міжнародне визнання), використаних для рейтингу «Топ-200 Україна» у 2007 році, роль якості науково-педагогічного потенціалу становить 50 %. Враховується кількість штатних співробітників – академіків НАН України, членів-кореспондентів

НАН України, академіків державних галузевих академій наук України, членів-кореспондентів державних галузевих академій наук України; кількість професорів, доцентів, докторів наук, кандидатів наук серед штатних працівників ВНЗ; кількість штатних працівників ВНЗ, нагороджених державними преміями в галузі науки і техніки, імені Т.Г. Шевченка; кількість патентів на винаходи, промислові зразки, моделі, отримані ВНЗ за 2007 р.

Якість навчання в рейтингу дає 30%: кількість студентів-переможців та призерів міжнародних олімпіад і конкурсів; кількість студентів-переможців та призерів Всеукраїнських олімпіад і конкурсів; співвідношення кількості магістрів до кількості бакалаврів та спеціалістів; масштаб ВНЗ, рівень розвитку його навчальної і наукової бази.

Міжнародне визнання (20%) – це кількість зарубіжних студентів; членство ВНЗ в Європейській асоціації університетів, Великій хартії університетів, Євразійській асоціації університетів, мережі університетів Чорноморського регіону, Міжнародній асоціації університетів.

Та всі ці показники в значній мірі забезпечує знову-таки професіонал-викладач вузу.

Перспективами подальшої розробки проблеми є питання створення умов для постійного зростання науково-професійного рівня викладача ВНЗ. Вища освіта на сучасному етапі вимагає стратегічного управління, особливо на рівні підготовки викладачів, бо, як визначав Я.А. Коменський, справа вчителя, скромна ззовні, є однією з величезних справ історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон про вищу освіту // Освіта. – 20-27 лютого 2002 р.
2. Сучасна вища школа : психолого-педагогічні аспекти : монографія [за ред. Н.І. Никало]. – К., 1999.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. – К., 2003.
4. Манушин Э., Добряков А. Модель подготовки элитного специалиста // Высшее образование в России. – 2007. – № 8.
5. Приходько В., Шевченко С. Ранжування ВНЗ як інструмент державно-громадянського управління якістю вищої освіти // Вища освіта. – 2008. – № 7.